

FORMING MODALITIES OF NEOLOGISMS IN GEORGE CĂLINESCU'S NOVELS

MODALITĂȚI DE FORMARE A NEOLOGISMELOR ÎN ROMANELE LUI GEORGE CĂLINESCU

Prof. dr. Laura ORBAN

Inspectoratul Școlar Județean Arad

E-mail: olaura3@yahoo.com

Formarea cuvintelor constituie un domeniu extrem de atractiv pentru lingviștii români, deoarece reprezintă unul dintre capitolele cele mai importante ale unei limbi. Numeroși cercetători precum Al. Graur, care a coordonat un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică din București, Al. Rosetti, Ion Coteanu, Iancu Fischer, G. Ivănescu, Th. Hristea ș.a. au redactat lucrări valoroase, adevărate repere în studiul aprofundat al limbii române. În ultima vreme, derivarea cu afixe a reținut tot mai mult atenția lingviștilor români, fapt care se explică atât prin importanța care se acordă studierii lexicului în general, cât și prin necesitatea de a depăși un stadiu, devenit întrucâtva desuet al cercetării acestor elemente formative lexicale.

A) Derivate noi.

a) Cu sufixe. Există numeroase greșeli în dicționare legate de insuficienta atenție acordată derivării cu sufixe. Câteva exemple relevante în acest sens apar semnalate în lucrarea lui Th. Hristea *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București, 1968, p. 120. Am observat că există diferențe privind etimologia unui termen între un dicționar și altul, în comparația realizată între DN și DEX privind termenii latino-românici. Semnalăm prezența unui mare număr de derivate, pe care le vom grupa ținând seama de sufixele cu care acestea s-au format în interiorul limbii. Unele sufixe se dovedesc mai productive, mai des putând fi întâlnite în creația călinesciană, altele, fiind neologice, au o circulație mai restânsă. În ajutorul exemplificării noastre, vom folosi lista termenilor neologici din romanul *Bietul Ioanide* și cei din volumul *Poezii. Teatru. Nuvele*.

Forme neologice, care se pot observa la G. Călinescu, le sesizează și G. Ivănescu, menționând că prozatorul utilizează forma umilitate pentru umilință, un derivat creat în secolul al XIX-lea din neologismul umil, de origine franceză, dar și latină-italiană, spune autorul, din latinescul *humilis* și, probabil, italianul *umilita*. El consultă DLRM, unde observă că acest cuvânt apare rar, deci și înainte de Călinescu. După același model, se mai poate aminti termenul feudalitate pentru feudalism, un împrumut din franceză și italiană. Scriitorul trebuie în permanență să facă o alegere, să renunțe la termeni pe care nu consideră că-i poate insera în lucrarea sa. Însuși Lucrețius se plângea de sărăcia limbii, de acea „egestas linguae”. Acest sentiment îl vor avea, în literatura română, scriitori precum Ion Budai-Deleanu, Mihai Eminescu sau Lucian Blaga. Expresia aleasă de omul de litere are atributele unicității, căci termenii aleși trebuie să conțină puteri sugestive.

Cartea nunții oferă numeroase exemple în care se întrebuițtează împrumuturi, în special din franceză, dar adaptate după modelul latin, terminate în „-itate”. Dintre acestea amintim: austeritate, curiozitate, demnitate, fixitate, friabilitate, intimitate, lividitate, luciditate, masculinitate, onctuozitate, perpendicularitate, perversitate, prosperitate, realitate, religiozitate, senilitate, solidaritate, umiditate, voracitate. După acest model, apar termeni noi, în aceeași lucrare citată, pe care îi considerăm inovații create prin analogie cu modelele anterior amintite: carnalitate, lacrimozitate, ondulozitate, sincronitate. Alți termeni împrumutați, a căror trimitere exactă o regăsim în lista amintită, sunt amabilitate, animozitate, austeritate, autoritate, aviditate, banalitate, benignitate, brutalitate, calamitate, capacitate, combativitate, complexitate, complicitate, contabilitate, contraritate, cordialitate, cupiditate, debilitate, demnitate, ereditate, eternitate,

excentricitate, exiguitate, facilitate, familiaritate, fatalitate, fidelitate, flexibilitate, fragilitate, frivolitate, frigiditate, generozitate, gratuitate, graviditate, imbecilitate, imposibilitate, incapacitate, incompatibilitate, inexorabilitate, infidelitate, ingeniozitate, insensibilitate, instabilitate, intimitate, inutilitate, legalitate, luciditate, malignitate, mediocritate, mentalitate, modicitate, mondenitate, muzicalitate, nervozitate, neutralitate, notabilitate, notorietate, obezitate, oficialitate, ostilitate, particularitate, penalitate, perplexitate, personalitate, perspicacitate, persivitate, placiditate, popularitate, posteritate, proximitate, puerilitate, religiozitate, responsabilitate, sedentaritate, semiobscuritate, solemnitate, solvabilitate, spiritualitate, spontaneitate, sublimitate, superficialitate, susceptibilitate, subtilitate, timiditate, umanitate, uniformitate, vanitate, volubilitate. Derivate formate cu acest sufix sunt: fermitate < ferm + suf. –itate, după fr. fermeté, inventivitate < inventiv + suf. –itate. După acest model vor fi formați termenii lacustritate, diafanitate, emoționabilitate. Preferința pentru acest tip de derivate se explică prin faptul că oferă, cel mai adesea, un sens concret. Sufixul neologic este dubletul vechiului –ătate < lat. –itatem. Originea sufixului în limba română este multiplă, el derivând substantive abstracte de la teme adjectivale. Multe din derivate sunt greoaie, dar au meritul de a evita utilizarea unor perifraze. Iorgu Iordan a luat atitudine față de utilizarea termenilor penibilitate, colosalitate, sinistritate, supranaturalitate, globalitate, considerându-i a fi mult prea pretențioși. Absconditate e un termen ce apare în stilul publicistic, alături de adjectivul abscons, fiind, după opinia lui Th. Hristea, o creație personală: „Nici tirade, nici redundanță, ci vibrație lirică și o anume absconditate a simbolurilor...” (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 782, col. 2). Dacă unii termeni sunt împrumutați, precum: „Priviți ce reflexe are, ce limpiditate” (*Scrinul negru*, Editura Minerva, București, 1987, p. 220) din fr. *limpidité* sau: „Dumnealui e tovarășul Vasile, decorat cu Ordinul muncii, adevărat erou de energie și intrepiditate.” (*Scrinul negru*, 1987, p. 675) din fr. *intrépidité*, apar termeni construiți, în special substantive provenite din teme adjectivale cu ajutorul sufixului –itate: „Nu mă interesează ilustritatea lui.” (*Scrinul negru*, 1987, p. 418) sau „Vizitatorii se ridicară și începură să se îndrepte spre ușă, făcând civilizațiile de rigoare Hangerlioaiicii.” (*Scrinul negru*, 1987, p. 164). Aceste derivate sunt resimțite ca pretențioase, livrești, numai așa se poate explica marea apetență a prozatorului în utilizarea lor, chiar și atunci când puteau fi înlocuiți de temeni comuni, ca în exemplul: „Impresia asupra bazinurilor asimetrice cu pretenții de lacustritate naturală.” (*Bietul Ioanide*, EPL, București, 1965, vol. I, p. 27). O inovație interesantă o remarcăm în cazul: „Dar ideea de a brava pe Lola, alimentată în fond și de o incontentabilitate a lui față de multiplicitatea aspectelor feminine care îl făcea să găsească firesc haremul, îl tentă.” (*Cartea nunții*, Editura Minerva, București, 1978, p. 149).

O altă categorie de termeni sunt formați cu ajutorul sufixului –os, precum: calcaros < calcar + suf. –os, funinginos < funingine + suf. –os, merituos < merit + suf. –os, mucegăios < mucegai + suf. –os, grezios < gresie + suf. –os.

Termeni formați prin derivare cu –ist sunt des întâlniți în operele călinesciene: clasicist < clasic + suf. –ist, politicianist < politician + suf. –ist.

Cuvinte formate cu sufixul –bil apar mai rar: ajustabil < ajusta + suf. –bil, penetrabil < penetra + suf. –bil. În citatul: „Numai cu copaci răsfirați spre cer, îndeosebi cu pini, rarefiabili aci din cauza soarelui.” (*Scrinul negru*, 1987, p. 424) apare termenul format din rarefia + suf. –bil. Într-un alt exemplu: „Dragostea bărbatului are în ea ceva incoercibil și de la sine motivabil” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 203) derivatul e format din motiva + sufix –bil.

Sufixul –oid apare în lucrările călinesciene în exemple precum liricoid, imbeciloid, genialoid, loessoid. Termenul liricoid e semnalat de Emil Petrovici, care-l consideră o „inovație” nefericită, precum lirizant și liricizează, dar și de Th. Hristea. Termenii au fost creați prin analogie cu forme împrumutate, de regulă din franceză, precum în: „Pomponescu examina dimineața și seara în sufragerie un termometru așezat afară, în dreptul geamului, și un barometru aneroid de perete.” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 278), din fr. *anéroïde*.

Sufixul –esc, de origine italiană și spaniolă, duce la alcătuirea unor termeni noi, precum antonpannesc, buridanesc, nastratinesc: „Tratativele între dona Garonça călugărița și Trotaconventos înfățișează o comedie superioară la modul antonpannesc, obiectiv.” (*Impresii asupra literaturii spaniole*, ed. I, București, 1946, p. 153). Acest procedeu prin care se derivă adjective de la numele proprii cu ajutorul sufixului –esc apare des în limbajul criticii literare. Tot împrumuturi din limba spaniolă ar trebui considerați termenii cervantesc, donjuanesc din *Impresii asupra literaturii spaniole*, ce au drept corespondent cervantesco, donjuanesco, dar și giottesc, tizianesc din *Cronicile optimistului*, în limba italiană existând giottesco, tizianesco. Termenul michelangiolesc < it. michelangiolesco e un derivat întâlnit deseori, sub forma „voluptăți michelangiolești” în *Istoria literaturii române...*, „mușchi michelangiolești” în *Studii și conferințe*, dar și „dinamică michelangiolescă” în *Cronicile optimistului*. Theodor Hristea consideră că neologismele de origine italiană „la G. Călinescu acestea sunt mult mai numeroase decât ne-am închipuit și ar merita o cercetare aparte, chiar dacă unele din ele sunt, în mod vizibil, inutile și nici nu au intrat în limbă”. Termenii camaraderesc < camaraderie + suf. –esc, obștesc < obște + suf. –esc, funambulesc < fr. funambulesque, primii fiind o creație internă, iar ultimul un împrumut, au fost citați pentru a demonstra că apar și elemente care au ca bază limba franceză. Un alt derivat din substantivul faun și sufixul –esc apare în: „Ochii ei erau tot așa de negri și pătrunzători, însă mari și cu un râs faunesc în funduri.” (*Scrinul negru*, 1987, p. 389).

Sufixul –istic este supus analizei de către Iorgu Iordan în SCL, XV (1964), nr. 4, p. 416, ajungându-se la concluzia că –istic este o variantă a lui –ic și că a luat naștere prin alipirea acestuia la teme în –ist. Un împrumut călinescian, din limba italiană, este termenul realistic < it. realistico, fiind creații termeni precum conținuistic, cu sensul de privitor la conținutul unei opere”, sau foiletonistic. Sufixul nu ar trebui considerat o simplă variantă a lui –ic, el fiind extras din împrumuturi de origine franceză, italiană, germanică. Alte substantive derivate sunt calendaristic < calendar + suf. -istic, urbanistic < urban + suf. -istic., ocultistic < ocult + suf. -istic, portretistic < portret + suf. -istic, propagandistic < propagandist + suf. -ic, spre deosebire de statistic împrumutat din fr. statistique, germ. Statistik, statistisch, eufemistic creat după modelul aforism – aforistic, cf. germ. euphemistisch, lingvistic împrumut din fr. linguistique. În exemplul: „Nu credea în oculistică, dar nu credea totodată nici în raționamentele asupra evenimentelor câtă vreme nu se confirmau.” (*Scrinul negru*, 1987, p. 348), găsim un nou derivat format din ocult + suf. –istic.

Sufixul neologic de nume de agent –or derivă substantive nume de agent și se adaugă exclusiv la teme verbale. Originea sa este franțuzească (< eur), el fiind sinonim cu sufixul –tor. „Copiii pierd sentimentele gingașe, devin șantajori.” (*Studii și conferințe*, ESPLA, București, 1956, p. 252). Se observă, în evoluția limbii, că termenul șantajor va fi înlocuit de șantajist. Extrem de productiv se dovedește a fi sufixul –os, care poate fi întâlnit în numeroase exemple de neologisme călinesciene, precum: „Palpându-i fructului carnea sămânțoasă” (*Cronicile optimistului, Despre răi*, EPL, 1964, p. 117), „Uscăciune pergamentoasă a pielii”, realizând o imagine plastică, cu trimitere la vizual și tactil, „Un om negru, înconjurat de câțiva tineri funingioși” (*Scrinul negru*, Editura Minerva, București, 1960, p. 718), „Fabrica Glucozei o luă spre stânga, între o groapă smârcoasă și marginea lacului Floreasca” (*Scrinul negru*, 1960, p. 46), un compus original sau „Indolenta ședează în fața pianului și întocmind câteva acorduri își acompania solfegieri vocale de fantezie, intonând când mai stins, când mai tempestos.” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 228).

Prezența sufixului neologic –onal în formarea diferiților termeni a fost analizată de Laura Vasiliu într-un articol intitulat Sufixul –(i)on, publicat în SMFC, vol. II, p. 179-180. Sufixul este atașat unor adjective împrumutate din franceză, italiană, latină sau germană. Neologismele cunosc două forme, una cu sufixul –iune și una cu –ie, forma scurtă impunându-se în defavoarea celorlalte. Așa este cazul lui emoțional < emoție + suf. –onal, cf. germ. emotional.

Noul sufix –log a fost desprins din numeroasele neologisme împrumutate, dintre care semnalăm în lista anexată antropolog, arheolog, biolog, geolog, grafolog, ideolog, meteorolog,

psiholog, sociolog, stomatolog. După aceste modele este format și patolog, derivatul regresiv din patologie.

Nu puteau să lipsească sufixoidele din opera călinesciană. Aceste false sufixe țin de limbajele culte și specializate. Întâlnim termeni ca germanofob, unde sensul lui –fob este de „cel care urăște, nu poate suferi, se ferește de...” În acest sens cităm un compus original: „Bolnavi de momumentofobie” (*Scrinul negru*, ESPLA, București, 1960, p. 112). La popul opus apare –fil, care are sensul de „iubitor” în bibliofil. Cele mai productive sufixoide din creația călinesciană sunt –grafie, „consemnare” ce apare în exemplele bibliografie, etnografie, monografie, caligrafie, topografie, precum și –log, „specialist”, în exemplele antropolog, arheolog, biolog, geolog, grafolog, ideolog, meteorolog, patolog, psiholog, sociolog, stomatolog.

„Sufixul –bund apare și el în opera călinesciană. O formație concepută în spirit latinizant este adjectivul meditabund, din „- Și ce-ai acolo? se informă distrat Ioanide, plimbându-se meditabund de-a lungul salonului” (*Scrinul negru*, 1960, p. 789). Adjectivul latinesc meditabundus cu sens „care meditează, meditând”, dobândește o nuanță stilistică specială, deoarece sufixul –bund se asociază cu alte formații împrumutate, de genul muribund, furibund, implicând ideea de tensiune, dramatism, pe care n-o conține gerunziul meditând.

b) Cu prefixe. Dintre problemele numeroase pe care le ridică derivarea cu prefixe, amintim doar clasificarea prefixelor, delimitarea temei lexicale, calculul lingvistic prefixal și productivitatea formațiilor prefixali. Ne vom opri numai asupra prefixelor care implică prezența unui termen neologic. Prefixele internaționale apar în limbajele savante românești. De regulă, ele nu sunt create pe teritoriul românesc, dar au pătruns în limbajul literar standard datorită faptului că intră în serii, fiind recunoscute în accepția lor originară. O parte din aceste prefixe le semnalăm și în lista amintită.

Prefixul latin ab- ce arată mersul în afară, apare în: „Calmul fiind o iluzie a oamenilor abstrăși de punctul acut al vieții” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 246).

Prefixul grecesc arhi- redă ideea de superioritate, gradul cel mai înalt în care se manifestă ideea din cuvântul înaintea căruia este așezat. Arhidiacon indică poziția înaltă a unui prelat, este utilizat în ierarhia bisericească.

Sufixul latinesc bi- cu sensul de dublu, doi, apare în termenul bifor, termen de origine necunoscută, folosit în arhitectură, ce denumește o fereastră împărțită în două printr-o colonetă.

Circum- apare în termeni precum circumspect sau circumstanță, ambi fiind livrești: „Astfel, Floreștii, Corneștii, Ghiculeștii erau adevărații titulari, după ea, ai locurilor circumvicine lacurilor” (*Scrinul negru*, 1987, p. 270).

Prefixele de origine latină cu sensul „împreună, împreună cu” con-, com-, co- apar în termeni precum: coexista, colabora, combatant, comemorare, comuniune, conceda etc. Ei sunt numeroși, după cum se poate observa și din exemplele de mai jos: „De când i-a murit fata, s-a schivnicit (convorbeau Pomponescu și Smărăndache)” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 284). Un alt verb care ilustrează ideea de cooperare apare în: „Îndată ce o servitoare pleacă, o scoate din clasa a treia și o trece în clasa a patra, a persoanelor care conlucrează temporar cu mine” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 13), dar prefixul este funcțional și în cazul formării unui substantiv: „Caty scrută pe conlocutoare” (*Scrinul negru*, 1987, p. 416).

Des- sau de- servesc la modelarea unor împrumuturi romanice ca: decadentă, decapita, declama, deconcertant, deconsilia, defavorabil, degenerat, degradat, delega, demineralizare, demoraliza, denatura, denegație, denominație, denota, denudare, depersonalizat, deplora etc. Exemple sunt numeroase, dar cităm câteva pe care le considerăm reprezentative: „Ciocârlan făcu o denegație cu capul” (*Scrinul negru*, 1987, p. 376), „Denudarea era încă iluzorie” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 312), „Când soneria telefonului zbârâia, fenomen foarte rar, nu se mai ridica să răspundă, și dacă venea subreta, cu un semn al mâinii o deconsilia să meargă la aparat” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 272) sau: „Actorii veneau cu un fel de măști pe față, nu aplicate, ci

obținute printr-o grimă schematică, ce depersonaliza figura” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 247), persona, „mască” fiind un termen folosit adesea în lumea teatrală la Plaut.

Prefixul latin ex- cu sensul de „scos din, în afara...” poate fi semnalat în neologismele călinesciene: exacerbat, exclama, excomunicare, expulzat, expunere, exteritorial. „Ioanide constatare că sentimentele lui pentru Mini se expurgau de orice dorință” (*Scrinul negru*, 1987, p. 199). Termenii extraconjugală și extravagant conțin prefixul extra- cu sens „exterior, în afară”. Un alt exemplu este: „Trecură la saramurile foarte piperate, pe care madam Valsamaky le excomunică” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 24), termen foarte pretențios, livresc și justificabil conform contextului ce conține termeni eclesiastici.

Grecescu hiper- îl regăsim în hiperboreene, desemnând pe cel care trăiește la extremitatea de miazănoapte a globului pământesc.

De departe, cel mai productiv prefix pe care îl recunoaștem în neologismele călinesciene este in-. Prefixul savant a devenit ușor de recunoscut în perechi de cuvinte ca acceptabil – inacceptabil, accesibil – inaccesibil, adaptabil – inadptabil, amic – inamic etc. În consecință, au apărut o serie de dublete precum inadptabil – neadaptabil, inadptat – neadaptat, impolitețe – nepolitețe, intraductibil – netraductibil etc. „Fenomenul invers, de atașare a lui in- la o temă neîmprumutată, nu se întâlnește nici accidental, ceea ce dovedește că distribuția lui ne- și a lui in- este diferită, ultimul rămânând numai în sfera limbajelor savante, în timp ce primul pătrunde și în această sferă”. Sesizăm existența unui număr mai restrâns de substantive formate cu ajutorul acestui prefix: inamic, inaptitudine, incapacitate, incompatibilitate, incompetență, incomprehensiune, inconsecvențe, inconveniențe, îndelicatețe, indispoziție, infidelitate, infiltrație, inimiții, insomnie, instabilitate, insuficiență, intangibilitate, intemperențe ș.a. Un mare număr de adjective și adverbe neologice care conțin prefixul in- apar în lista noastră, dintre aceștia amintim: inacceptabil, inaccesibil, inactual, inadptabil, inexplicabil, inapt, incalculabil, incert, incoercibil, incompatibil, inconștient, incontestabil, incomod, incorigibil, incult, indecent, indefinibil, indescifrabil, indezirabil, indirect, indiscernabil, ineficace, ineficient, ineputizabilă, inexistentă, inexpresiv, infructuos, ingurgitabil, îninteligibilă, inofensivă, inoperant, inoportun, insensibil, insignifiant, insuficient. Câteva exemple în care prefixul ajută la formarea negației sunt: „Mormăind câteva cuvinte îninteligibile” (*Scrinul negru*, 1987, p. 466) sau „Devine sublim prin forma lui, atunci extravagantă și inuzuală” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 197), prefixul având aceeași valoare ca și i-, precum arată exemplul: „Adorație ilimitată pentru valoarea idolului său” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 78).

Latinescul inter- cu sensul de „între, dintre, în corelație cu” îl regăsim în construcții precum: intercesiune, intercostale, interlocutori, intermediu, intermediar ș.a.

În introducere sesizăm prezența lui intro-, cu sensul latin de „înăuntru, în interior”. Un număr mai mare de construcții conțin prefixul pre-, preaviz, preconcept, predicțiuni, preeminent, prefață, preistoric, prejudecăți, prematur, prevederi, preveni, prevesti, păstrând în alcătuire sensul de „înainte de”. Un mod similar de ilustrare a ideii se realizează cu ajutorul prefixului ante-: „Lipsise și noaptea antecedente” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 130), sau pro-: „Smărăndache, din politeță, proroga data prăbușirii capitalismului” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 310).

Latinescul sub- având sensul de „dedesupt”, „în raport de subordonare cu” apare în subaltern, subaprecia, subconștient, subestima, subfebril, subjugă, subsecventă, substrat, suburbie. Amintim alte două prefixe latine, mai puțin utilizate în derivarea neologismelor călinesciene: tri-, apare în triton și ultra- cu sens de “dincolo de o anumită măsură” în ultraamabil. Valoarea de superioritate a latinescului supra- e păstrată în supraalimentație și supranatural.

După cum era de așteptat, la un prozator ce utilizează un limbaj savant vom întâlni și o serie de prefixoide. Diferența dintre prefixe și prefixoide este mult mai mică decât cea dintre sufixe și sufixoide, dar se consideră că acei termeni care în limba lor de origine sunt cuvinte trebuie tratați diferit de cei care în latină sau greacă sunt prefixe. Dacă în cazul prefixelor predominau cele de origine latină, majoritatea pseudoprefixelor utilizate de George Călinescu sunt de origine greacă. Grecescul aero- „privitor la aer, în legătură cu aerul” îl regăsim în aeroplan, în vreme ce grecescul

auto- cu sens „de la sine, propriu, prin sine” apare în autoexaminare, autoportret, autosugestie. Termenii biologic, biografie conțin grecescul bio- „care privește viața”, după cum în geologie și geometrie regăsim prefixoidul geo- „care privește pământul”.

Alte neologisme care conțin prefixoide sunt: hidropizie, format cu grecescul hidro-, „referitor la apă”, microcosm, ce conține grecescul micro- „mic”, telefonic, cu ajutorul lui tele-, „departe”, pseudoantice, cu grecescul pseudo- „fals”: „Hangerliu se uită amuzat când la pseudoofițer, când la cartea de vizită” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 244).

Prefixoidul grecesc mono- „unul singur”, ce corespunde latinescului uni-, îl sesizăm în monoclu, monograma, monologa, după cum grecescul poli- „mulți”, care corespunde latinescului multi-, apare în policrom și politehnică.

c) Cu dublă prefixare. Derivarea parasintetică denumește formarea de cuvinte noi prin atașarea simultană a unui sufix și a unui prefix la același cuvânt-bază. În jurul acestei idei există o serie de discuții privind, după unii, atașarea succesivă, după alții simultană a prefixelor și sufixelor. O serie de astfel de termeni neologici apar și în opera călinesciană, fiind construiți pe modelul prefixul in-, i- + cuvânt de bază + –sufixul –bil: „Ura lui împotriva regimului era inextinguibilă” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 218), „Părând a nu cunoaște nici unul dintre aspectele inavuabile ale vieții” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 124), „Fundul groapei era împărțit în cărări inextricabile” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 51), „În special madam Pomponescu-mamă dădea semne irecuzabile de debilitate mintală” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 240), „Se arăta intratabil până ce clientul se îndrepta spre ușă” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 350), „Sculptura lui cu ecusoane, frunze și volute era înrudită cu aceea a pupitelor și jețurilor din bisericile baroce occidentale, mai frenetică totuși, de un țesut indiscernabil” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 15).

d) Derivate parasintetice. O serie de cuvinte noi se formează prin atașarea simultană sau succesivă a unui sufix și a unui prefix la același cuvânt-bază. Așa sunt termenii încuietoare, îmbucurător, închipui.

e) Derivate regresive. Printr-o analogie rezultă un cuvânt nou, caracterizat prin faptul că are înfățișarea unui termen-bază, deși el este derivat. Numai la analiza diacronică a termenului se pot clarifica problemele ridicate de asemenea vocabule. Termeni formați prin derivare regresivă sunt neliniști, nemulțumi, care derivă din neliniștit și nemulțumit. Acest lucru este susținut de numărul mare de adjective-participii cu ne-, cărora nu le corespund verbe. Numele de agent translator și legislator sunt formate prin derivare regresivă de la un fals verb transla sau legisla.

2) Compunerea, mijloc intern de îmbogățire al vocabularului, unde vom urmări tipurile de sudură. Mai slab reprezentate sunt elementele de compunere ca –fag și –fug, întâlnite mai ales la adjective substantivizate: „Musculatura feței sale făcu explozie în direcția centrifugală ochilor” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 181). Deseori poate fi întâlnit compusul bi-: „Alerga cu bicicleta” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 42). Prozatorul chiar evită repetiția la mică distanță, utilizând în imediata apropiere un alt compus: „Când în fața unei case se termina descărcarea și cărarea lemnelor de foc, sub ochii stăpânului, dacă acesta părea om subțire, generăleasa descăleca de pe velociped”. Majoritatea adjectivelor fac parte din categoria compuselor sintactice. Adjectivele compuse asintactice sunt puține. Cele mai multe dintre compusele sintactice au structura a două sau mai multe părți de propoziție între care se stabilesc raporturi de coordonare sau de subordonare. În raport de coordonare copulativă pot sta două sau mai multe adjective: „Patul lui de fier, simplu, cvasi soldătesc” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 38). În raport de subordonare pot sta un adverb cu funcție de complement circumstanțial față de un adjectiv, adesea de verbal: „Măcar liber-docent tot ar fi fost” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 192). Apar elemente de compunere mai rar folosite, „O marconigramă fu transmisă îndată cu implorarea de a înmormânta pe pauvre sois” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 356), unde elementul de compunere are ca punct de plecare cuvântul grecesc γράμμα „scriere”. Unele compuse sunt alcătuite din elemente de compunere, teme sau elemente de compunere cu aspectul unor cuvinte combinate cu termeni existenți în limbă independent, legate sau nu prin vocală de legătură: „După conciliabile cu madam Ioanide, primind probabil plenipotență,

expuse în fața arhitectului planurile sale de viitor” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 255). Elementele de compunere, de regulă de origine latină sau greacă, se pot atașa termenului neologic, el însuși având aceeași etimologie greacă sau latină: „Baba Sinica o considera un paratoner împotriva trăsnetelor morale ale vieții” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 380), gr. para și lat. tineo, „Scrierea noastră e mai hierografică decât nodurile mexicane” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 28), hiero-, sfânt, gr. ἱερο- și grafein scriere, gr. γραφῖν sau „În salon, lângă șemineu, se găsea un excelent supraphon electric” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 198), prepoziția latină supra și gr. fono, sunet, φωνο. Prepoziția de origine latină ob, care introduce de regulă componente apare în componența unor termeni neologici în opera lui G. Călinescu, ei înșiși de origine latină: „Într-adevăr, ametistul oblong, ca o picătură de apă alungită în momentul căderii, era neobișnuit de mare” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 220), cu adjectivul longus, sau: „Dureri de cap, turburări psihice, cu obnubilarea cunoștinței” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 217), cu verbul nubilo, nubilar. Același model se respectă și în cazul prepoziției latine trans: „Lucrările de translație ce i se dădeau rămâneau nefăcute” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 222), compusă cu verbul fero, ferre, tuli, latum, sau în: „Compresiunea transcutană a regiunii sino-carotidiene” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 217), adjectivul cu trimitere la latinescul cutis.

Lista principalelor elemente de compunere:

- aero-, aer, gr. ἀήρ, lat. aer - Aeroplan - B. I., vol. III, p. 125
- antrop-, om, gr. ἀνθρώπος - Antropologic - B. I., vol. I, p. 87
- arheo-, vechi, gr. ἀρχαίο - Arheologie - B. I., vol. III, p. 18
- arterio-, arteră, gr. ἀρτηρία, lat. arteria - Arteriosclerotic - B. I., vol. II, p. 308
- astro-, stea, gr. ἀστρο - Astronomic - B. I., vol. II, p. 137
- auto-, însuși, singur, gr. αὐτός - Autoexaminare - B. I., vol. II, p. 141
- bi-, bis-, doi, dublu, lat. bi-, bis- - Bifor - B. I., vol. I, p. 175
- bio-, viață, gr. βίω - Biologic - B. I., vol. I, p. 17
- centri-, centru, lat. centri-, centrum - Centrifugal - B. I., vol. I, p. 181
- clavi-, claviatură, lat. clavi-, clavis - Clavicordii – Epitalam, p. 45
- climato-, climă, lat. clima, climatis, gr. κλίματος - B. I., vol. I, p. 228
- crono-, timp, gr. χρόνος - Cronologic - B. I., vol. I, p. 63
- demi-, jumătate, fr. demi - Demisol - B. I., vol. II, p. 61
- demo-, popor, populație, gr. δημο- - Democrația - B. I., vol. II, p. 14
- di-, doi, dublu, gr. δῖς - Dioscuri - B. I., vol. II, p. 31
- echi-, egal, lat. aequi-, aequus - Echivalent - B. I., vol. I, p. 64
- eclezi-, eclesi-, biserică, gr. ἐκκλησία - Eclezialică - B. I., vol. II, p. 180
- eroto-, dragoste, gr. ἔρως - Eroto-(logie) - B. I., vol. I, p. 247
- eu-, frumos, bun, gr. εὖ - Eugenie - B. I., vol. I, p. 292
- feno-, apariție, gr. - Fenomenologie - B. I., vol. III, p. 21
- fizio-, natură, înfățișare caracteristică, funcțiile organismului, gr. φύσις - Fiziologie - B. I., vol. II, p. 14
- genu-, genunchi, lat. genu - Genuflexiune - B. I., vol. I, p. 162
- geo-, pământ, gr. γεω- - Geometrism - B. I., vol. I, p. 136
- geronto-, bătrân, gr. γερουτο- - Gerontocratică (gherontocratică) - B. I., vol. I, p. 62
- grafo-, scriere, gr. - Grafologic - B. I., vol. II, p. 46
- grando-, măreție, importanță, emfatic, lat. grandis-, grandis - Grandomanie - B. I., vol. II, p. 266
- icono-, icoană, imagine, gr. - Iconografia - B. I., vol. III, p. 33
- ideo-, idee, gr. - Ideologie - B. I., vol. I, p. 231
- meteo-, fenomen atmosferic, gr. - Meteorologice - B. I., vol. III, p. 278
- multi-, mult, lat. multi-, multus - Multicolor – Idolatrie, p. 5
- neo-, nou, gr. - Neoclasice - B. I., vol. I, p. 234
- neuro-, nerv, gr. - Neurastenizezi - B. I., vol. III, p. 297

octo-, opt, lat. octo, gr. - Octogonal - B. I., vol. I, p. 136
pato-, boală, gr. - Patologică - B. I., vol. II, p. 100
ped-, copil, gr. - Pedagogic - B. I., vol. I, p. 251
pleni-, plin, lat. plenus - Plenipotențiar - Despre mânie, p. 94
poli-, mai mult, gr. - Policrom - B. I., vol. II, p. 137
port-, poartă, ține, fr. porter - Portofoliu - B. I., vol. I, p. 111
proto-, primul, gr. - Prototip – Procreație, p. 55
pseudo-, fals, gr. - Pseudo-(antice) - B. I., vol. I, p. 5
psiho-, psihic, gr. - Psihologie – Phedra, p. 78
semi-, pe jumătate, lat. semi- - Semicircular - B. I., vol. I, p. 56
stomato-, gură, gr. - Stomatologie - B. I., vol. III, p. 306
-tecă, dulap, cutie, colecție, gr. - Pinacotecă - B. I., vol. I, p. 32
tele-, departe, la distanță, gr. - Telefonic - B. I., vol. I, p. 215
termo-, căldură, temperatură, gr. - Termodinamică - B. I., vol. II, p. 63
topo-, loc, gr. - Topografice - B. I., vol. II, p. 113
uni-, unul singur, lat. uni-, unus - Unison - B. I., vol. I, p. 16
uzu-, uz, folosire, lat. usus - Uzufruct - B. I., vol. I, p. 259
vivi-, viu, care trăiește, lat. uiui-, uiuus - Vivificare - B. I., vol. I, p. 21

Realizarea acestui procedeu atrage după sine și unele greșeli de utilizare, ca în cazul: „Odată așezați la masă, Jim putu să observe pe noii-sosiți”, în locul formei corecte nou-sosiții. Utilizarea cratimei poate fi un mod caracterizare a personajului: „Nu, îngerașule, îl asigură soția-guvernantă” (*Cartea nunții*, 1978, p. 160).

3) Conversiunea se numără printre cele mai active mijloace de îmbogățire lexicală. Procedul este foarte productiv, constând în mutația de la o clasă morfologică la alta, îmbogățind cantitativ vocabularul. Există și alte denumiri atribuite acestui procedeu: schimbarea valorii gramaticale, schimbarea valorii morfologice, transpoziție lexico-gramaticală, condensarea semantico-sintactică, schimbarea clasei morfologice, derivare improprie, derivare asufixală, derivare imediată sau nemijlocită. Conversiunea nu implică modificări formale în structura cuvântului. În acest proces de trecere de la o clasă morfologică la alta, se evidențiază rolul contextului, al topicii, al determinărilor și al funcțiilor contextuale. Fenomenul se sprijină pe reinterpretarea gramaticală și semantică a cuvântului primar. Noile valențe dobândite de termen se pot manifesta unidirecțional verb-adjectiv, cât și prin mutații bidirecționale substantiv-adjectiv, adjectiv-substantiv, substantiv-adverb, adverb-substantiv.

Nu toate părțile de vorbire cunosc fenomenul conversiunii. Numeralul nu poate proveni din nici o altă parte de vorbire, având drept constituent obligatoriu un număr. Verbul este caracterizat prin categorii specifice de mod, timp și diateză, marcate prin morfeme specifice, nu-și poate motiva originea din nici o altă clasă morfologică. În aceeași situație de inventar limitat se află și pronumele. Dacă există părți de vorbire ce permit o mutație unidirecțională, altele, precum articolul, nu cunosc fenomenul conversiunii. Părțile de vorbire cel mai frecvent implicate în procesul conversiunii sunt substantivul, adjectivul și adverbul. Apar schimbări mai mici de ordin semantic, cele mai vizibile fiind de ordin gramatical, morfologic și sintactic.

Mutația morfologică cea mai frecventă apare în cazul substantivizării adjectivului. Acest fapt e motivat de ocurența unor categorii gramaticale comune, de gen, număr și caz. Adesea e greu să se stabilească direcția mutației morfologice, de la substantiv la adjectiv sau invers. Cel mai răspândit procedeu de substantivizare a adjectivului îl constituie articularea:

- cu articol hotărât, având un rol de extindere și generalizare a sensului: „Mirare dezvăluind incomprehensibilitatea pentru el a unei asemenea fapte” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 9); „Hagienuș, om bătrân și cu slăbiciuni și tabieturi, suporta foarte greu lipsa auxiliarei sale” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 218);

- cu articol demonstrativ: „Toți, afară de Ioanide, se întoarseră către cel interpelat” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 24);
- articol nehotărât: „Ioanide zicea că individul născut într-un astfel de cartier reprezintă congenital un nenorocit” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 71);
- articolul adjectival: „Se distinse cu încetul o roată ca de moară, mereu enormă, și un om călare, apoi roata se micșora puțin, și călătorii cei tineri își dădură seama că era o roată cu găleți pentru irigații” (*Enigma Otiliei*, Editura Litera Internațional, Chișinău, 2001, p. 85).

Substantivizarea adverbului apare în exemple mai puțin numeroase: „Puse feciorul să întrebe cine era staționarul” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol II, p. 294). Substantivele provenite din pronume apar rar și își validează funcția conotativă în context:

- pronume negativ: „Până unde ține nimicul ăsta?” (*Cartea nunții*, 1978, p. 185);
- pronume nehotărât: „Îți dau eu altul, care nu-mi mai trebuie” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 77).

Numeralele substantivizate pot fi:

- numerale cardinale: „Cei patru începură să se joace” (*Cartea nunții*, 1978, p. 25);
- numerale ordinale substantivizate: „-M-am analizat și eu adesea și pot să-ți spun că n-aș putea suferi să fiu al doilea, într-o categorie de oameni” (*Cartea nunții*, 1978, p. 448);
- numeral colectiv: „Amândoi fuseseră confiscați într-o lovitură” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 250).

Substantivizarea formelor verbale:

- apare sub forma unui verb la diateza reflexivă: „Magdalena se înlăcrimă brusc, fără tranziție, și începu să jeluiască” (*Cartea nunții*, 1978, p. 268);
- participiul substantivizat are valoare concretă: „Din grădina de jos, când se adunau seara obișnuitei partidei de tabinet, auzeau aproape numai glasul Otiliei” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 63);
- substantivizarea adjectivului: „Silivestru își recruta viitoarele printre femeii tomnatice de vârsta lui” (*Cartea nunții*, 1978, p. 39);
- adjectivul participial: „Nu-i exclus, desigur, să mai fie și alt justiciat, totuși, forma bății nu lasă îndoială pentru mine că și în cazul de față e vorba de o astfel de pedeapsă” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 10).

Interjecția e rar substantivizată: „Tropotul, răgetele zugrumate făceau larmă surdă, în care răsăreau niște urlate sălbatice” (*Cartea nunții*, 1978, p. 87). Atunci când apare, automat se imprimă termenului și un efect imitativ: „Multă vreme stătu pe o bancă, ascultând mugetul mării și hârșâirea frunzelor uscate (...)” (*Cartea nunții*, 1978, p. 112) sau: „Un clocot de râs umplu toată clasa și din toate colțurile plesniră clăpăituri de barză” (*Cartea nunții*, 1978, p. 75). Acest ultim exemplu semnalat nu presupune fenomenul de convertire, ci unul de derivare clap + -ăi + -t, + -ură.

Adverbul substantivizat își schimbă statutul de circumstanțial cu cel de complement noncircumstanțial, având funcții sintactice specifice de substantiv: „Însă i-l dăduse ca o contribuție la binele omenirii” (*Cartea nunții*, 1978, p.230); „Bătrânul nu dădu nici o explicație, apărându-se cu satisfacția omului care își îngăduie să scandalizeze pentru puțin aproapele nedumerit (...)” (*Cartea nunții*, 1978, p. 349).

- substantivizarea prin utilizarea articolului nehotărât: „-Nu-mi pasă de stele, dar mă cuprinde o tristețe și un urât când mă gândesc ce mici suntem” (*Cartea nunții*, 1978, p. 185).

Întâlnim numeroase adjective de origine pronominală. Adjectivele pronominale posesive determină un substantiv, arătând al cui este obiectul, substituind numele posesorului, de aceea cunoaște forme distincte de persoană și număr: „-Iată-l și pe fratele meu Titi, cred c-o să vă împrietenii” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 49); „-A murit mama mea, explică el colegului de bancă, intrigat” (*Cartea nunții*, 1978, p. 23).

- un posesor și un obiect posedat: „Uite pe mama și pe tatăl meu adevărat” (*Cartea nunții*, 1978, p. 51);

- un posesor și mai multe obiecte posedate: „Să știi că am să mă interesez, aflu eu prin oamenii mei, moșu e pezevenghi” (*Cartea nunții*, Editura Minerva, București, 1978, p. 111);
- mai mulți posesori și un obiect posedat: „-Eu mă gândesc la viitorul ei, la viitorul copilului nostru, tună Stănică” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 75);
- mai mulți posesori și mai multe obiecte posedate: „Un client al meu vrea să atace un act de donațiune, în sfârșit chestii de-ale noastre care ne privesc, făcut de un unchi al lui, bătrân” (*Cartea nunții*, 1978, p. 159).

Adjectivul pronominal demonstrativ:

- de apropiere: „Cumula va să zică câteva atribuțiuni de soiul acesta” (*Cartea nunții*, 1978, p. 39);
- de depărtare: „Începu să toarne asupra capului celuilalt o grindină de pumni” (*Cartea nunții*, 1978, p. 199). Toate exemplele de adjective pronominale posesive și demonstrative menționate nu sunt cuvinte nou create, ci aparțin inventarului de adjective pronominale vechi din limbă. Aceasta se datorează faptului că toate tipurile de pronume apar într-un inventar redus, limitat, necompletat pe parcursul evoluției limbii române.

Adjectivul pronominal nehotărât are întotdeauna poziționare antepusă regentului: „În alte împrejurări, Felix ar fi întrebat-o dacă ea n-avea obiceiul să doarmă noaptea (...)” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 26). Alte adjective pronominale nehotărâte: „Dar în fiecare an scria la sărbătorile consacrate și în alte câteva împrejurări „unchiului Costache” (...)” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 15); „În loc de orice protest, Otilia întinse inelul lui Pascalopol” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 21); „În fiecare zi după orele cinci, Aurica se îmbrăca pretențios în bluze albe și foi negre, minuțios plisate (...)” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 57); „Pe pereți se vedeau tablouri alese cu gust, o copie veche după Salvator Rosa, reprezentând un peisaj marin napolitan, un Grigorescu autentic, o culă de Juan Alpar și alte câteva tablouri” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 67).

Adjectivele pronominale negative apar în inventar foarte limitat: „Însă Otilia nu făcea nici un gest care să pară îndrăzneț, nu scotea nici o vorbă nechibzuită” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 22).

Adjectivele pronominale relative și interogative: „Care sunt eu și care om ești tu?” (*Cartea nunții*, Editura Minerva, București, 1978, p. 37).

În cazul adjectivelor de origine numeralică, numeralul se comportă ca un substitut al numelui, ca un adjectiv cu sens cantitativ sau ordinal, ori ca un adverb.

- numeral cardinal propriu-zis: „A luat un premiu la Nisa acum trei ani” (*Cartea nunții*, 1978, p. 114);
- adjectivele numeralice multiplicative se comportă în exclusivitate ca niște adjective participiale cu bază numeralică: „Jim privi și văzu o fetiță mică în șorț cadrilat” (*Cartea nunții*, 1978, p. 164), unde numeralul patru, sau latinescul quattuor poate fi regăsit și în alți termeni, precum patrat sau cadratură;
- adjective numeralice distributive: „Partea de sus privea spre stradă, cu patru ferestre de o înălțime absurdă, fomând în vârful lor câte o rozetă gotică (...)” (*Cartea nunții*, 1978, p. 12);
- adjective numeralice cu sens ordinal: „După a treia ședință, pași grei și o bătaie fermă în ușă îl făcură să înghețe” (*Cartea nunții*, 1978, p. 140).

Aparent un adjectiv provenit din substantiv: „Frică mi-a fost de scandal și de oameni pricinoși!” (*Cartea nunții*, 1978, p. 176), pricinos nu este adjective convertit, ci un derivat din substantiv.

Formele verbale participiale se adjectivizează prin acord cu substantivul regent și prin posibilitatea de a primi morfemele comparației. A Adjectivele participiale exprimă calitatea unui obiect, în urma exercitării unei acțiuni: „(...) Felix sorbea parfumul părului ei risipit sub chiar obrazii lui” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 121); „Otilia și-o scoase în cele din urmă de pe cap și, trecând un braț pe sub brațul lui Pascalopol, rămase cu capul gol, aspirând cu nările desfăcute mirosul câmpului” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 83); „Barbă mare afumată și închiciurată” (*Cartea nunții*, 1978, p.214). Adjectivele participiale nu au o bază neologică.

Adjectivele provenind din adverbe: „Silvestru își recruta viitoarele printre femei tomnatice de vârsta lui”.

- adjectivele invariabile de origine adverbială apar într-un inventar limitat: „Niciodată nu s-a întâmplat în familia noastră asemenea rușine” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 40); „O astfel de colațiune la ora mesei, într-o casă în care se gătise și în care gazda putea organiza o cină în regulă, miră pe Felix” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 42).

Verbul găsește greu originea în alte părți de vorbire, fiind caracterizat prin categorii morfologice specifice. Întâlnim interjecții care un au statut verbal predicativ, deși au valență predicativă, precum hai, uite: „Hai acuma acolo!” (*Cartea nunții*, 1978, p. 221); „Uite aici, luă femeia în primire pe Felix” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 32).

Multe părți de vorbire dobândesc valoare adverbială, în condiții speciale, având o formă invariabilă în relația cu verbul regent. Adverbele pot fi și ele create, atunci când folosesc autorului pentru a contura mai bine ideea urmărită: „Când ajunse sus, mogâldeța țâșni ursește pe sub pupitru și o zbughi pe una din ușile laterale” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 76). Adverbe provenite din substantive, care redau o secvență temporală sau un anotimp: „După o bună exploatare, toamna târziu, sunt în măsură să export, și atunci mă duc să-mi ridic banii de-a dreptul din străinătate, la o bancă unde mi se face cont” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 91); „Din grădina de jos, când se adunau seara obișnuitei partidei de tabinet, auzeau aproape numai glasul Otiliei” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 63). Termenii ursește, toamna, seara nu sunt neologisme, dar au fost menționați pentru a evidenția fenomenal conversiunii.

Apar substantive cu valoare adverbială, care imprimă construcției o valoare superlativă: „Țipătul ei fu auzit indirect de Aglae, care se mânia foc, însă nu pe Titi, ci pe Otilia” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 110).

Adjectivele se adaptează foarte ușor la clasa adverbului, procesul fiind facilitat de faptul că nu produce vreo modificare formală, se realizează doar mutația calității de la substantiv la verb, fără nici o dificultate de adaptare: „Omul, a cărui vârstă desigur înaintată rămânea incertă, zâmbea cu cei doi dinți, clipind rar și moale (...)” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 14), adverbe care nu sunt neologice; un adverb de factură neologică apare în exemplul: „Jack căzu încet, molatic, cu un realism extraordinar, întinzându-se la pământ tardiv” (*Cartea nunții*, 1978, p.258).

Adverbele de origine numerică, provenite din:

- numerele adverbiale puse în relație cu un verb: „O dată pusă problema, gestațiunea” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 267);
- numeral cardinal cu valoare adverbială: „El bea numai unul, astfel încât nu se bagă de seamă abstențiunea sa” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 47);
- numeral fracțional: „Cu felul lui accelerat de a citi, înghițise trei sferturi din volum, când poarta se deschise și în ea apăru moș Costache (...)” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 38);
- numere distributive: „Aurica luă una câte una pernele și le puse sub ochii lui Felix, în vreme ce Simion le urmărea mișcările plin de o vizibilă mândrie” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 48).

Adverbele de origine pronominală nehotărâtă cu statut cantitativ: „Buzele îi erau întoarse în afară și galbene de prea mult fumat, acoperind numai doi dinți vizibili, ca niște așchii de os” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 14); „-Pascalopol, se recomandă el cu o ceremonie care trăda creșterea lui aleasă, reținând ceva mai mult mâna tânărului într-asa, spre a-l examina” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 18).

Adverbe de origine verbală:

- participii adverbializate: „Urmez Facultatea de medicină, vesti Felix jignit” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 107); „Moș Costache sări cel dintâi, ca ars, și începu s-o caute sub masă” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 441).

Adverb provenit din interjecție: „(...) nu voia să cadă jos knock-outat” (*Cartea nunții*, 1978, p. 203).

Mai multe prepoziții și locuțiuni prepoziționale ale cazului genitiv provin din adverbe și locuțiuni adverbiale prin articulare. „Cineva trecea mâinile cu jovialitate pe deasupra clapelor, cătând cu multă dexteritate un exercițiu complicat, care varia la infinit o temă” (*Cartea nunții*, 1978, p. 31). Toate prepozițiile specifice cazului dativ provin din alte părți de vorbire:

- din verbe la participiu: „Ducea o existență cam agitată, puțin potrivită studiului” (*Cartea nunții*, 1978, p. 225);
- prepoziții ale cazului dativ, de origine adverbială: „Otilia tresări, iar Felix, spre a înlătura lămurile, minți conform învoielii” (*Enigma Otiliei*, 2001, p. 384); „Apa se întindea neagră, liniștită, sprijinindu-se în fund pe un pâlcc de sălcii și, la margini, pe păpuriș tăiat asemeni unei perii” (*Cartea nunții*, 1978, p. 95). Dintre exemplele menționate, cu excepția prepoziției conform, de origine adverbială, care este neologică, toate celelalte sunt vechi în limbă.

Sesizăm un exemplu în care conjuncțiile coordonatoare copulative provin din adverbe: „Nu era nici durere propriu-zisă, nici frică, ci acel zbucium al necunoscutului pe care-l ai în noaptea dinaintea plecării pentru totdeauna într-o țară îndepărtată” (*Cartea nunții*, 1978, p. 23), o conjuncție de origine adverbială. Unele conjuncții coordonatoare alternative își au originea în adverbe: „Uite aici îți pui rufele, ici hainele, ghetete să le pui aici, în cutie” (*Cartea nunții*, 1978, p. 32).

Unele interjecții își au originea în alte părți de vorbire, care și-au pierdut sensul primar, dobândind noi valențe. Substantivele folosite ca formule de salut sau politețe au un statut interjecțional. Adjectivul derivat de la o rădăcină onomatopeică: „O sanie cu zurgălăi clinchenitori lunecă repede, trasă de doi cai nervoși, acoperiți cu rețea” (*Cartea nunții*, 1978, p. 184). Interjecție adjectivizată, derivată: „Părintele tuși tare și recită apoi cu glas mârâitor” (*Cartea nunții*, 1978, p. 215).

După cu s-a putut vedea, conversiunea rămâne un procedeu intern de îmbogățire lexicală extrem de prolific, având consecințe importante atât în plan sintactic, cât și stilistic. „În validarea valorilor lexico-gramaticale, precum și în evitarea confuziilor omonimice, un rol hotărâtor îl are contextul, pentru că numai relațiile extraparadigmatice pe care cuvântul le presupune într-un enunț dat, validează statutul lexico-gramatical, evitând orice confuzie și evidențiind, nu de puține ori, neașteptate și surprinzătoare valori prezente, mai ales, în stilul beletristic”. După cum s-a putut observa, contextul are un rol hotărâtor în validarea statutului lexico-gramatical și stilistic al cuvântului, fapt menționat de numeroși cercetători.

4) Creații personale. Un alt aspect al creației călinesciene care trebuie discutat este cel al creării de noi termeni având la bază neologisme. „Zenaida avea însă tenul curat al unei călugărițe, două guși flasce și suferea de o tremolență a gâtului, care o făcea să-și clatine neconținut capul” (*Scrinul negru*). Termenul tremolență are sensul de tremurătură a capului, cuvânt care poate fi găsit în DN, care are drept bază de plecare fr. trembler, lat. tremulo, -are, it. tremolare, deci apare un nou compus original. În critica literară română se recunoaște faptul că G. Călinescu a fost cel care a introdus termenul de a carica cu sens de a încărca, din it. caricare, semnalat de DN cu sens de „a încărca o navă”.

O inovație poate fi remarcată și în ceea ce privește termenul împulberat, din *Cartea nunții* (*Cartea nunții*, 1978, p. 22), dar aici prozatorul îl utilizează datorită sonorității sale, fiind un fals neologism: „Lumina albă a dimineții ilumina interiorul, descoperind suprafețele împulberate ale mobilelor”.

Tot aici vom întâlni descrierea Ghencăi, care este „aplecăcioasă din fire”. Un fals neologism apare și în următorul exemplu: „Masca sculptată în gheață și încoifată în lame de aur a Brigitei Helm i se părea o apariție din Nibelunghi” (*Cartea nunții*, 1978, p. 83).

Una din principalele caracteristici ale limbii artistice constă în renunțarea la sensurile pe care le-a dobândit care par a fi plasate undeva în adâncul acestuia, de a trimite lectorul la sensuri ascunse. Exemplul profesorului G. I. Tohăneanu oferit în *Dicționarul de imagini pierdute* este edificator în acest sens. Aminteam la începutul lucrării că marele om de cultură a avut șansa să îl

asculte pe G. Călinescu, prilej cu care a fost frapat de sensul atât de ascuns în timp al neologismului a exprima. Pe același model întâlnim în opera călinesciană verbul a considera, verb care trebuie pus în legătură cu substantivul latin sidus - constelație, în limbajul astrologilor desemnând acțiunea de a privi la stele cu scopul de a le analiza științific. Termenul a suferit deci un proces de generalizare, după care s-a abstractizat. Aceeași întoarcere la sensul etimologic al termenului poate fi întâlnit adeseori în opera călinesciană, lucru datorat, fără îndoială, vastei culturi filologice. Așa este exemplul oferit în Universul poeziei din Gazeta literară, - „Alimentele” din 30 mai 1968, unde se spune: „Vinul în accepția lui primordială e lichidul informat de duh, care pune în mișcare materia”. Verbul a informa nu are aici sensul neologic, ci este cel provenit din latinescul informare, cu sens de a face, a da o anumită formă.

În aceeași categorie a termenilor care fac o trimitere la sensul etimonului putem încadra alte două exemple de adjective care apar în romanul *Scrinul negru*: „valori lapidare” și „Profeții sinistre și satisfăcute”. În primul caz, se face trimiterea la substantivul latin lapis, lapidis, piatră, căci obiectele din muzeu la care se referă erau de piatră. În cel de-al doilea caz, termenul de bază este verbul latin satisfacere, care are sensul, ce rezultă și din acest context, de a se împlini.

O interesantă trimitere la termenul de bază semnalăm în cazul lui a ciurii, provenit din ciur: „(...) deschizând șifonierul și aruncând afară o mantelă ciuruită de molii ca tunica de gloanțe”, termen utilizat și în limba comună. Neologismele vigilant și vigilență conțin tema vigil-. În latină ea denumește persoana care veghează, este atentă, cu simțurile treze, încordate, apărând adesea în context politic. Cicero amintește de noctu vigiliis agere ad aedes sacras – „a face de gardă noaptea la lăcașurile Sfinte”. Un alt sens al termenului este de schimb realizat în cadrul armatei romane, ce se făcea după niște reguli stricte. Participiul prezent activ al lui vigilare este vigilans, vigilantis, cu tema vigilant-, care stă la baza neologismului vigilant. „Dacă nu erai vigilant, te trezeai alături de un inamic” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p.128). Sesizăm impunerea în uz a formei literare terminate în -ent, după modelul oferit de adjective neologice ca violent, decadent, absent, deși forma din latină ar fi trebuit să fie vigilant, după modelul lat. vigilans, fr. vigilant.

Un alt exemplu apare în *Cartea nunții*: „Deși nu cam înțelegea ce fel de afaceri făcea dom’ Popescu, care era pensionar, ca să aibă atâta nevoie de inițiativă, Jim se prefăcu că îl ascultă cu multă atenție, ceea ce pricinui retardatarului deosebită plăcere” (*Cartea nunții*, 1978, p. 50). Plecând de la fr. retardataire, cu sensul de întârziat, înapoiat, care este în întârziere, G. Călinescu imprimă o nuanță metaforică, binevoitoare față de personajul aflat la vârsta senectuții, nu a senilității. Se realizează recuperarea sensului francez. Interesant este și cazul lui firmament, recuperându-se sensul vechi: „Țârâiturile erau așa de numeroase și subțiri, încât lui Jim i se păru că stelele scârțâiau astfel tremurând pe firmament” (*Cartea nunții*, 1978, p. 50). Inserarea termenului poate fi șocantă, într-un context adecvat termenilor cer, boltă, tărie, dar prozatorul trimite prin acest neologism livresc la termenul lat. firmamentum, al cărui prim sens este de suport, sprijin, împrumutat ulterior și în franceză firmament și italiană firmamento.

O altă inovație lingvistică o sesizăm în exemplul: „În vreme ce acesta din urmă dărabănaia cu degetele” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 157), are ca punct de plecare substantivul darabană, darabane ce denumește o tobă de mici dimensiuni. Termenul se păstrează în prezent în expresia a bate darabana, având sensul de „a bate ritmic în ceva”, înregistrându-se o evoluție de la sensul prim de „a divulga”, „a da în vileag un secret”. Verbul are ca punct de plecare substantivul nu este înregistrat în lexicul limbii române, dar este preferat în acest context datorită efectului său imitativ. Un alt adjectiv ce l-am putut regăsi numai în opera călinesciană este voluptar, el neimpunându-se în uzul limbii române: „Gustă din plin rafinamentul interiorului soției și regimul voluptar la care fu supus” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 442), termen a cărui etimologie pleacă de la adjectivul voluptarius, cu sensul de agreabil, care face plăcere, după cum poate fi regăsit în opera lui Plinius cel Bătrân: „res voluptaria” – lucru care face plăcere. Fără îndoială, el trebuie pus în legătură cu imaginea zeiței plăcerii, Volupia, ce apare menționată în opera lui Varro.

Construcții surprinzătoare sunt derivatele cu conțin prefixe care evocă sensul original, ceea ce denotă o subtilitate aparte în utilizarea limbii literare. Prefixul in- apare atașat neologismului expert în: „Tu! ești așa de ... inexpert!” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 428), DEX-ul neînregistrând decât derivatul cu același prefix inexperiență. Un alt exemplu în care prozatorul utilizează prefixul in- este: „Fizându-l cu ochii săi inverosimil de albaștri” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 18), ce pare pretențioasă în raport cu derivatul construit cu prefixul ne-. O altă inovație o remarcăm în cazul lui descarnifica, construit pe modelul derivatelor ce conțin prefixul des-, element de compunere cu sens privativ, care servește la formarea unor substantive, adjective sau verbe, provenit din lat. dis-, fr. des-, precum descalfica, descălca, descăpățâna, descătușa. „Atunci Pomponescu, foarte amabil, sistă descarnificarea” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 149), substantiv surprinzător, dar care reflectă cu o mare precizie acțiunea săvârșită de personaj. Forma dez- ce apare înaintea vocalelor și consoanelor sonore, o sesizăm în: „Gaittany nu spunea niciodată nu, spre a nu dezobliga pe cunoscuți” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 220), sau „Lumea îl privea curioasă de a-l vedea mergând pe jos. Gaittany profita de dezvehicularea lui spre a cuceri femeii” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 506). Pe același model menționăm și forma consângeni (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. I, p. 173), unde elementul de compunere are sensul de „împreună cu”, provenind din lat. cum-, fr. co(n). Acesta servește la formarea unor substantive, precum conșcolar, coreferent, a unor verbe, conlocui, conviețui, sau a unor adjective precum conațional, consangvin. O altă inovație conține elementul de compunere sub-, care indică poziția inferioară a unui obiect față de altul sau o cantitate, o intensitate, o calitate, o ierarhie inferioară în raport cu alta de același tip, provenind din lat. sub, fr. sub-: „Cât despre Gonzalv ... subcaninitatea lui este evidentă” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 169). Efectul ironic e urmărit și atunci când prozatorul construiește un termen ca imbeciloid: „Râsul său imbeciloid răsuna” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p.135). Ca și liricoid, sus-menționat, termenul are o mare putere de sugestie, fiind construit pe modelul derivatelor de proveniență franceză.

Sensul substantivului canalie este de „ticălos”, „mișel”, „netrebnic”. În limba română acesta a căpătat conotații peiorative, suferind puternic influența exercitată de Ion Luca Caragiale în *D’ale carnavalului. Teatru*, Editura Cartea Românească, București, 1945, p. 197: „Atunci, nen’tu lancu al d-tale este o canalie!” Neologismul are ca punct de plecare substantivul italian canaglia, cu sens de haită de câine mai întâi. El însuși este un derivat din substantivul cane – câine și sufixul -aglia ce are valoare colectivă. Sensul peiorativ al termenului apare și în opera lui G. Călinescu: „Sunt canalii în stare să dea informații eronate, ca să mă piarză” (*Opera*, V, p. 380). De la sensul de „haită de câini”, va evolua la cel de „josnic, infam”, pentru ca ulterior să dezvolte sensul depreciativ de „gloată”. Limba franceză dezvoltă verbul la diateza reflexivă s’encanailler, ce are sensul de „a se înhăita cu cineva”, „de a face cârdășie”. Această formație livrescă apare menționată atât în *Bietul Ioanide*, cât și în *Scrinul negru*: „-Max, îi zicea câte unul, tu nu poți să te “încanaitezi”, ai să vii cu noi!” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. II, p. 141). G. I. Tohăneanu consideră: „Faptul că verbul cu pricina e prins între ghilimele sugerează încercarea – nereușită – de românizare a cuvântului, dar și, din partea autorului, o anumită „detașare” față de el. Nu lipsită de licărul ironiei”. Aceeași ironie apare și în cazul unui compus similar: „Diplomatul semănând cu Odobescu se așeză să mănânce înghețată într-unul din ele... și părea astfel întronizat pe un jilț fantastic” (*Bietul Ioanide*, 1965, vol. III, p. 249).

Sunt atestate creații lexicale noi în opera lui G. Călinescu, care nu au neapărat o bază neologică, ci sunt noi creații realizate prin procedeele interne de îmbogățire a vocabularului, precum „aplecăcioasă din fire”. Etimologia poate fi o sursă lingvistică de înnoire a stilului artistic, fiind cultivată de erudiția filologică a scriitorilor formați în acest spirit. Stilistica cercetează acest aspect al limbii literare și oferă argumente necesare formulării unor judecăți de valoare. Examinarea de acest tip al limbii conduce la cunoșterea mai profundă a expresivității limbii artistice și a specificului artei literare a unui scriitor. În acest sens, Sainte-Beuve afirma: „Fără a fi în același timp grădinar și conviv, e bine să avem despre fructul pe care-l gustăm cât mai multe noțiuni

posibile, mai cu seamă când tu însuși îți iei obligația imediată să-l servești și să-l înfățișezi altora. Pe scurt, de acum înainte, nu ajunge numai gustul, ci e bine să ai cunoașterea și înțelegerea lucrurilor”.

George Călinescu, scriitor cu o pronunțată cultură filologică, are înclinația de revificare a limbii, prin întoarcere la sensurile etimologice ale vocabulei. O inovație semantică apare în Universul poeziei (IX. *Alimentele*, „Gazeta literară”, din 30.V.1968), unde scriitorul notează: „Vinul în accepția lui primordială e lichidul informat de duh, care pune în mișcare materia”. Termenul provine din lat. *informare*, cu sensul de „a face, a da o anumită formă”, care este reluat în acest mod de exprimare. Chiar verbul a exprima, prezent în același eseu, păstrează sensul primar, dispărut din uz, din lat. *exprimere*, alcătuit din *ex* – *premere*, cu sens de „a apăsa, a extrage”, suc din fructe inițial, abia ulterior își lărgeste sensul: „Deși e o băutură artificială, exprimată totuși din struguri, din cauza vechimii și spiritualității ei a ajuns să însemne elixir magic”.

BIBLIOGRAFIE

- Călinescu, George, *Bietul Ioanide*, EPL, București, 1965
Călinescu, George, *Cartea nunții*, Editura Minerva, București, 1978
Călinescu, George, *Enigma Otiliei*, Editura Litera Internațional, Chișinău, 2001
Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941
Călinescu, George, *Scrinul negru*, Editura Minerva, București, 1987
Călinescu, George, *Studii și conferințe*, ESPLA, București, 1956
Hristea, Th., *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București, 1968

